

Priručnik za rad sa učenicima/-
cama u srednjim školama
usmeren na prevenciju
nasilja

Naslov: *Priručnik za rad sa učenicima/cama u srednjim školama usmeren na prevenciju nasilja*

Priručnik uredile: *Jelena Vesić i Milana Popović*

Prelom i dizajn: *Bogdan Kabanica*

Izdavač: *SOS ženski centar*

Tiraž: *komada*

Publikacija je objavljena u sklopu projekta "Nauči mlade, promeni svet". Projekat implementira SOS ženski centar.

Ovaj priručnik je nastao zahvaljujući podršci Gradske uprave za sport i omladinu, Grada Novog Sada.

Priručnik je namenjen za rad sa učenicima/ama u srednjim školama u pitanjima vršnjačkog nasilja rodno zasnovanog nasilja u vezama mladih.

Sadržaj :

1. Pol i rod.....	4
2. O stereotipima, predrasudama i diskriminaciji.....	5
2.1. Kada se stereotipi i predrasude prevedu u specifično ponašanje (postupke), onda govorimo o diskriminaciji.....	5
3. Nasilje i vrste nasilja.....	7
4. Dinamika nasilja.....	8
4.1. Stavovi o nasilju.....	9
5. Aspekti partnerskog odnosa.....	11
6. Alati za praktičan rad.....	13
6.1. I i II razred srednje škole.....	13
6.2. III razred srednje škole.....	15
6.3. IV razred srednje škole.....	18
7. Trenerske veštine.....	20
8. Rad sa grupom.....	22
8.1. Teške situacije u grupnom radu.....	23
9. Literatura.....	24
10. O projektu.....	25
11. O autorkama.....	26

1. Pol i rod

Sva ljudska bića se rađaju kao osobe ženskog ili muškog **POLA (eng. Sex)**. Kada kažemo da je neka osoba jednog ili drugog pola, onda mislimo na njihove biološke odnosno telesne karakteristike. Muška i ženska tela se razlikuju i imaju različite uloge u procesu reprodukcije.

Biološke karakteristike čine osobinu muškog ili ženskog pola. Te karakteristike su:

- Genitalni organi- vagina, penis, materica, jajnici, testis.
- Količina hormona u organizmu – estrogen, testostosterone
- Grudi kod žena
- Sposobnost rađanja i dojenja

Za razliku od pola, ROD (eng. Gender) je društveno oblikovanje biološkog pola žena i muškaraca. Pokazuje ideje društva o ulogama žena i muškarca i očekivanja koji se tiču tih uloga. Ova očekivanja odnose se na to kako žene i muškarci treba da izgledaju, kako da se ponašaju u određenim situacijama, tj. određuju tipično ženske i tipično muške karakteristike i sposobnosti. Rodne uloge su naučene, tj. stečene u porodici, školi, pod uticajem medija.. Rod je dinamična kategorija koja se menja u različitim vremenskim periodima i razlikuje se od jedne kulture do druge, od jedne društvene grupe do druge, čak i u okvirima jedne iste kulture i unutar samo jedne religije, kraja ili grada.

Devojčice	Žene
Nose roze Igraju s barbikama Sede prekrštenih nogu Nose suknjice	Imaju dugu kosu Ne psuju Brinu o deci Pokazuju emocije
Dečaci	Muškarci
Igraju se pištoljima Nose plavo Ne bi trebali da plaču	Grubi su Idu u kafanu Ne pokazuju emocije

Dakle, ljudi se rađaju kao pripadnici/ce muškog ili ženskog pola, ali se uče da budu dečaci i devojčice, žene i muškarci. Rodna pravila se usvajaju od kulture, roditelja, vršnjaka, škole, medija...I kao naučena pravila ponašanje sačinjavaju rodni identitet i određuje rodne uloge.

Rodne uloge su zbir karakteristika, načina ponašanja, stavova, aktivnosti, normi, obaveza i očekivanja koje određeno društvo ili kultura dodeljuje i zahteva od osoba s obzirom na njihov propisani pol. To su uloge koje su pripisane ženama i muškarcima na osnovu kulturnih normi ili tradicije. Najčešće, rodne uloge nisu zasnovane na biološkim ili fizičkim predispozicijama, već su rezultat stereotipa i pretpostavki šta žene i muškarci mogu i treba da rade.

Rodne uloge postaju problematične kada čitavo društvo pripisuje veću vrednost ulogama jednoga roda - najčešće muškarcima. (preuzeto iz Gender Mainstreaming in Practice: A Toolkit, UNDP Bratislava 2007). Primer: mnoge devojčice još u ranom detinjstvu uče da kuvaju, peglaju, rade kućne poslove I od njih se očekuje da tu ulogu imaju tokom čitavog života, dok se od muškaraca to ne očekuje.

Rodni identitet je unutrašnji osećaj osobe da li je muškarac ili žena. Neke osobe mogu biti jednog pola, ali se osećati kao das u pripadnici suprotnog pola.

2. O stereotipima, predrasudama i diskriminaciji

Stereotipi su bazirani na predpostavci da svi pripadnici određene grupe imaju međusobno zajedničke neke attribute koji su samo njima svojstveni i po kojima se razlikuju od drugih. Stereotipi podrazumevaju da osobine koje su karakteristične za neku grupu moraju imati svi pripadnici date grupe. Stereotipi mogu biti pozitivni i negativni. primer: “Sve žene su brbljive...”

Predrasude su kao što im samo ime kaže, „sudovi koji se donose bez prethodnog rasuđivanja“ ili drugim rečima „stavovi kod kojih je očigledan nedostatak opravdanosti, koji su logički neosnovani, koji su praćeni intenzivnim emocijama, koji se uporno održavaju i otporni su prema menjanju“. Predrasude nisu urođene karakteristike, već stečene tokom života.

Najčešći **uzroci** predrasuda su:

1. **neznanje** (što manje znamo, manje razumemo);
2. **moć** (zloupotreba bilo kog oblika moći može dovesti do nejednakog tretmana nekih ljudi i/ili grupa);
3. **ranjivost/strah** (prepoznavanje i priznavanje sopstvenih strahova otkriće odakle dolazi barem deo predrasuda);
4. **vaspitanje** (bez obzira na godine, odrastanje i zrelost, često su stavovi, mišljenja i shvatanja slični ili isti kao stavovi porodice, škole ili drugog okruženja);
5. **konformizam** (nije jednostavno misliti drugačije od većine ljudi, i još je teže to i reći i ponašati se u skladu sa tim jer imamo potrebu da nas drugi prihvate).

2.1. Kada se stereotipi i predrasude prevedu u specifično ponašanje (postupke), onda govorimo o diskriminaciji.

Diskriminacija se odnosi na ponašanje dominantne društvene grupe sa namerom da različito tretira, povređuje ili proizvede štetne posledice po pripadnike/ce drugih društvenih grupa koje imaju manje moći. Diskriminacija rezultirane jednakošću, podređenošću i/ili oduzimanjem političkih, obrazovnih, društvenih, ekonomskih i kulturnih prava.

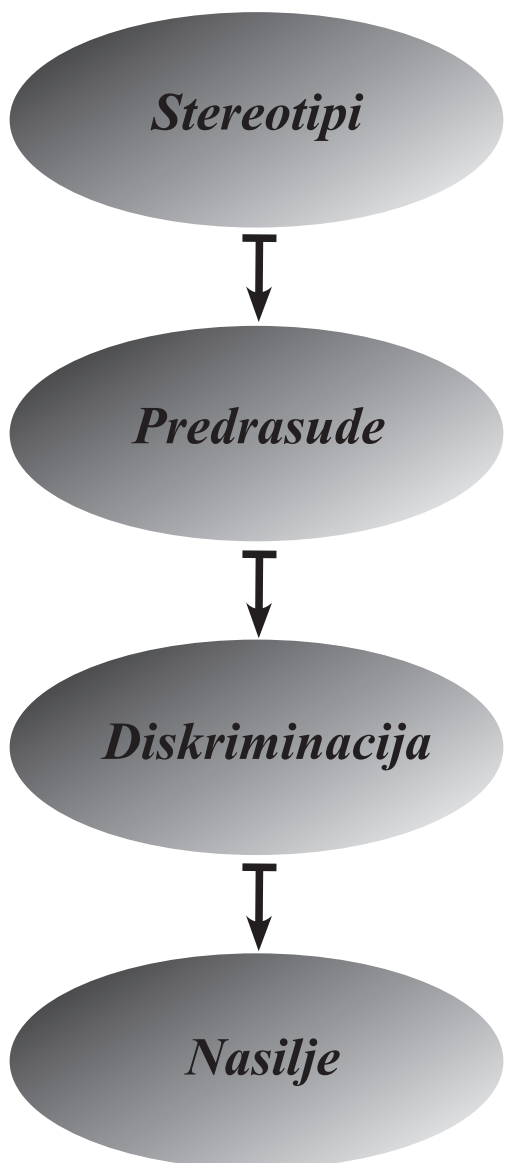
Diskriminacija se može desiti bilo kome. Može biti, na primer, zasnovana na nacionalnoj, etničkoj ili rasnoj pripadnosti, religiji, političkom mišljenju, polu, seksualnoj orijentaciji, porodičnom/bračnom statusu, mentalnoj i fizičkoj (ne)sposobnosti, starosti, zdravstvenom stanju, nivou obrazovanja, finansijskom stanju...

U svakom od ovih načina, postoji osoba koja sprovodi diskriminaciju, ali i osobe koje čute ili ne reaguju takođe učestvuju u diskriminaciji.

Promenu u načinu ophođenja prema diskriminiranim osobama/grupama moguće je ostvariti ukoliko se uloži trud i steknu određene veštine ponašanja koje podrazumevaju:

- empatiju (sposobnost da se stavite u poziciju drugih ljudi);
- razumevanje svojih motiva, predrasuda, stereotipa i ponašanja;
- osećajnost/senzibilitet (sposobnost da poštuju tuđa osećanja);
- razmišljanje o posledicama našeg ponašanja i postupaka na druge ljude.

Predrasude vode diskriminaciji, a diskriminacija predstavlja nasilje!

3. Nasilje i vrste nasilja

Nasilje je zloupotreba moći, sa ciljem da se uspostavi kontrola. Prema definiciji svetske zdravstvene organizacije (SZO) nasilje se definiše kao ‘namerna upotreba sile ili moći, pretnjom ili stvarnim delovanjem, protiv sebe, druge osobe ili protiv zajednice, a što dovodi ili postoji velika verovatnoća da dovede do povrede, smrti, psiholoških posledica Nasilje je primer zloupotrebe moći jednog pola nad drugim.

1. Fizičko nasilje: u fizičko nasilje spadaju različiti fizički napadi druge osobe, a to su: šamaranje, guranje, vezivanje, povređivanje oštrim predmetima, nanošenje opekotina, uskraćivanje osnovnih životnih potreba (hrane, vode, sna...)

2. Psihičko nasilje je kada nekoga vređamo, ismevamo, omalovažavamo, ponižavanje, zastrašivanje, čitamo tuđe poruke, mejlove. Svaki put kada nekon nazove ‘svinjo debela’ smo izvršili psihičko nasilje. Oblici psihičkog nasilja su: *socijalna izolacija i proganjanje*.

- **Socijalna izolacija**, kada nekome ograničavano kretanje, zabranjujemo da se sa nekim druži, zabranjujemo mu ili ograničavamo upotrebu telefona, internet, stalno ga kontrolišemo.. Npr. Te drugarice te samo iskorišćavaju, dovoljan sam ti ja.

- **Proganjanje**, graničavanje ili onemogućavanje kontakta sa porodicom/prijateljima, ograničavanje ili zabranjivanje telefoniranja ili slanja mailova, zaključavanje u stan, zabrana odlaska na posao, kontrola kretanja (gde ide, s kim, do kad ostaje...) Ovo mogu biti jedni od prvih znakova nasilja u partnerskoj vezi, čime se nasilnici najčešće opravdavaju ljubavlju i brigom za partnerku.

3. Ekonomsko nasilje, je oduzimanje ili unoštavanje imovine, nedovoljno davanje novca za život, nedozvoljavanje ženi da radi ili da se obrazuje, prisiljavanje da se odrekne vlasništva.

4. Seksualno nasilje je opšti naziv za brojne oblike seksualnog ponašanja za koje je karakteristično da se odvijaju bez pristanka, odnosno iznuđeni su primenom sile i/ili pretnje. Seksualno nasilje najčešće uključuje sledeće oblike:

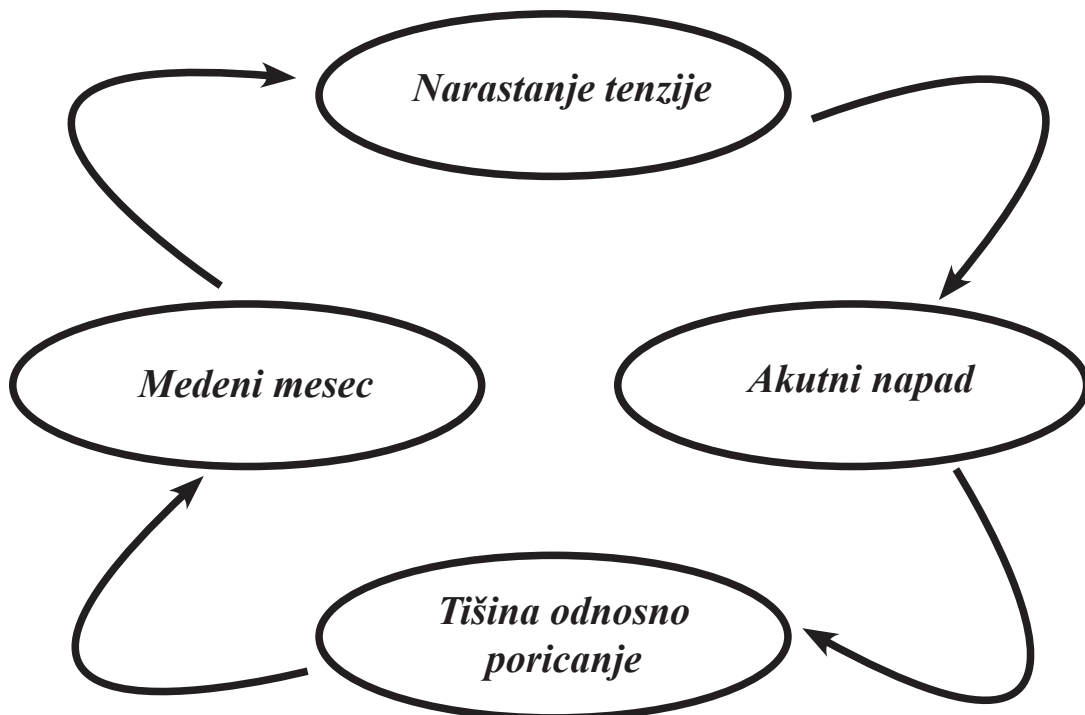
- **Seksualno uznemiravanje** - Sexualno uznemiravanje obuhvata: neželjeno seksualno ponašanje na javnom mestu, koje ženu stavlja u neugodnu situaciju poniženja ili stida (a koje ne mora nužno da uključuje i fizički dodir). Najčešće su to neželjene seksualne primedbe, ponude, šale, opsceni razgovori, ponašanja (izraz lica, pokreti, znakovi rukama), izloženost pornografiji i sl, koji se manifestuju na različitim mestima – na ulici, radnom mestu, u školi, na fakultetu, u gradskom prevozu, restoranu, kafeu....

- **Seksualno ucenjivanje** - Predlog ili zahtev usluga seksualne prirode koji je učinjen od strane poslodavca, direktora ili drugog odgovornog lica, kojim se uslovljava promena statusa na radnom mestu, u školi, nekoj organizaciji i sl.

- **Prisilne seksualne radnje** - Seksualno ponašanje izvršeno pod prisilom i/ili pretnjom, kao što su neželjeni/prisilni dodiri tela, dodirivanje intimnih delova tela, prisiljavanje na masturbaciju i sl. Pokušaj silovanja – svaki seksualni pokušaj van volje žene.

4. Dinamika nasilja

Ciklus nasilja u svim partnerskim odnosima je ista i ponavlja se. Faze dinamike nasilja su:

- 1. Narastanje tenzije**, u ovoj fazi napetost raste, nasilno ponašanje je manjeg intenziteta, ali je prisutno. Žena pokušava da spusti tezniju.
- 2. Akutni napad**, fizički napad koji traje duže ili kraće i može biti različitog intenziteta.
- 3. Tišina odnosno poricanje**, nasilnik se kaje, poruče, opravdava svoje nasilno ponašanje, najčešće nekim ženinim postupkom, obećava da se više nekada neće ponoviti. Žene uvek osećaju krivicu i veruju da su zaista one krive za napad.
- 4. Medeni mesec**, kupuju poklone, posvećuju joj pažnju. Žena veruje da se napad više nikada neće ponoviti.

S obzirom da se ciklus nasilja ponavlja period između faza je sve više skraćuje, tj. Nasilno ponašanje postaje sve češće.

4.1. Stavovi o nasilju

U opštoj populaciji su zastupljeni različite vrste stavova, koji se najčešće mogu pokazati kroz dole navedene tvrdnje.

1. Ljubomora je način na koji se može pokazati ljubav.

Iskustvo pokazuje da je ovo jedno od pitanja koji izazove veliku diskusiju i neslaganje. Potrebno je naglasiti da postoji zdravi i nezdravi oblici ljubomore i da je svaka osoba ponekad osetila ljubomoru, ali da je neophodno napraviti jasnu granicu, kada u kom momentu ljubomora počinje ugrožavati drugu osobu i ne prelaziti tu granicu.

2. Nasilje je privatna stvar porodice.

Nasilje u porodici je krivično delo i ono se tiče čitavog umreženog sistema, počev od nevladinih organizacija, socijalnih služba, policije, tužilaštva, suda. Svi oni koji primete da se dešava nasilje u njihovoj okolini, bila to porodica, rodbina ili komšiluk bi trebali da budu odgovorni i da prijave nasilje.

3. Žene su krive za to što trpe nasilje.

Žrtva nasilja nikada nije kriva za nasilje koje trpi. Žrtva nasilja nikada nije izazvala nasilje, jer onaj koji vrši nasilje bira da bude nasilan i niko ni sa čim ne može da ga izazove na taj čin, ukoliko on sam ne želi. Žrtve nasilja često koriste sve moguće načine da "umire" situaciju i da spreče nasilje.

4. Nekada su ljudi toliko ljuti da se ne mogu uzdržati od upotrebe fizičke sile.

Nasilno ponašanje je namerno i svesno ponašanje, ono se bira. Nasilnici biraju ovakav način ponašanja kako bi imali kontrolu nad drugom osobom.

5. Žena uvek može sama da izađe iz nasilja samo ako to želi.

Ova tvrdnja predstavlja predrasudu, da bi se izašlo iz nasilja potrebna je podrška čitavog sistema i velikog broja ljudi, kao i ogromna količina snage i energije same žene, koja je četo istrošena prethodnom borbom sa nasiljem.

6. Nasilje je problem siromašnih i neobrazovanih ljudi.

Rasprostranjena je predrasuda da se nasilje dešava samo siromašnim i neobrazovanim ljudima, naime ono je prisutno među svim socijalno-ekonomskim statusima. Potencijalne žrtve nasilja smo svi mi.

7. Žrtva nikada ne postaje nasilnik.

Ne tako redak slučaj je da su nasilnici zapravo sami nekada bili žrtve nasilja, što se objašnjava psihološkim fenomenom učenju po modelu. Najčešći je slučaj da deca nasilnika postaju sami nasilnici, tako što kao mali "nauče" tu vrstu ponašanja.

8. Žrtva je “sama tražila to što je dobila” zato što se ponašala ili je izgledala zavodljivo, zato što je bila nepažljiva, pijana, drogirana, itd.

Bez obzira na način odevanja, noćne izlaske ili ponašanje, krivica nikada nije žrtvina. Silovanje je krivica i odgovornost isključivo počinioca dela.

9. Žrtve silovanja najčešće su atraktivne mlade žene.

Svaka žena može biti silovana bez obzira na njen fizički izgled, starost, način oblačenja ili način ponašanja. Seksualno nasilje je čin moći i potrebe za kontrolom i nema veze sa seksualnom privlačnošću, a silovatelji biraju žrtve nad kojima imaju moć.

10. Većina silovanja dešava se u parkovima, mračnim ulicama i usred noći.

Silovanje se češće dešava u poznatim prostorijama (preko 70 % slučajeva), od strane poznatog lica. Ono je dugo planirano i nije čin nemogućnosti suzdržavanja od seksualnih potreba.

11. Postoji silovanje u braku. Seksualni odnos sa mužem nije bračna dužnost.

Statistike pokazuju da se silovanje događa u 7 do 12 % brakova. Svako prisilavanje na seksualni odnos bez volje jeste silovanje, te se ne pravi razlika da li su partneri u bračnoj zajednici ili nisu.

12. Alkohol i zloupotreba droga su stvarni uzroci nasilja.

Alkohol i različite supstance mogu samo biti okidač za nasilje, ali nikada i uzrok nasilja. Često se alkohol koristi kao izgovor, kako bi se izbegla odgovornost za nasilje. Potvrda da uzrok nasilja nije alkohol, jeste i to da mnogi alkoholičari nisu nasilnici.

13. Žene su jednako nasilne kao i muškarci.

Naime, i žene i muškarci mogu biti agresivni, ali žene čine znatno manje nasilja nego muškarci. Muškarci će češće pokazivati fizičku agresiju i znatno češće će biti počinioci teških fizičkih napada, kao i napada seksualne prirode.

14. Muškarci koji su nasilni mogu sami sebi da pomognu.

Nasilni muškarci mogu uspostaviti kontrolu nad svojim ponašanjem, ali im je za to potrebna stručna pomoć. Oni najpre moraju da prihvate odgovornost za nasilno ponašanje (Nasilno ponašanje je neodgovarajući način nošenja sa stresom, besom, strahom i frustracijama. Ukoliko ne mogu sami da kontrolišu svoje ponašanje, onda to mora da učini system).

15. Nasilje i ljubav ne idu zajedno.

Često je verovanje da su ljubav i nasilje toliko različiti da ne mogu biti deo istog odnosa. Međutim, stvarnost je drugačija, jer neka deca već u detinjstvu nauče da ljudi koji ih vole, ujedno ih i tuku.

16. Ako žrtva napusti zlostavljača, nasilje će prestati.

Nasilje ne prestaje napuštanjem partnera. Ovaj mit u osnovi sadrži uverenje da žena ima kontrolu nad nasiljem koje trpi, te ukoliko želi da ono prestane, može samo „napustiti“ zlostavljača što pretpostavlja njenu odgovornost u čitavoj situaciji. Žene nemaju dovoljno podrške u društvu kada žele da okončaju nasilan odnos. Sa druge strane, napuštanje nasilnika predstavlja ozbiljan okidač za eskalaciju nasilja.

17. Muškarci ne mogu biti žrtve seksualnog nasilja.

Muškarci mogu biti žrtve seksualnog nasilja. Prema novijim podacima 1 od 9 muškaraca u životu doživi neko neželjeno ili prisilno seksualno iskustvo. U tim slučajevima počinitelji su takođe, većinom muškarci.

5. Aspekti partnerskog odnosa

U psihoterapijskom radu sa parovima osnovni cilj je kod partnera razvijati veštine, stavove i strategije koje su parovima potrebne kako bi obezbedili zadovoljavajuću i stabilnu vezu kao osnov za kreiranje porodice (Gordon, Temple& Adams, 2005). Da bi se obezbedila stabilnost i zrelost veze potrebno je da svi aspekti veze budu pre svega prepoznati, a kasnije i razvijeni.

Pored psihoterapijskog rada, pokazuje se da je veomao značajno otvarati ove vrste tema i u radioničarskom radu. Neki od aspekata veza su sledeći:

- **Posvećenost:** Aspekt veze koji u zavisnosti od nivoa prisutnosti u vezi može da utiče na formiranje različitih vrsta veza. Danas poznate nam 'šeme' ili 'veze bez obaveza' su primer veze koji nam ukazuje na nizak nivo posvećenosti. Ljudi se iz različitih razloga odlučuju na ove vrste veza (da bi odbacili sopstevnu odgovornost, da bi izbegli strah bol, povredu sebe ili druge osobe). Ove vrste veza podrazumevaju razvijen seksualni aspekt isto kao i 'romantične veze' ali ono što razlikuje romantične veze od šeme jeste visok nivo emocionalne uključenosti, tačnije posvećenosti.
- **Emocionalna blizina** je deljenje sa partnerom iskustva, poverenja, uživanja, brige kao i staranja jedno o drugom.
- **Komunikacija** može biti verbalna i neverbalna. Mnogi od nas ne razmišljaju o drugom aspektu, ali neverbalna komunikacija često ima i veći uticaj i može više reći o odnosu nego verbalna. Dakle više verujte telu nego samim rečima. Često može doći do nesuglasica kada primalac koji prima poruku shvati na drugačiji način (i kognitivno i emocionalno za njega ta informacija ima drugačije značenje) od onog koji važi za pošiljaoca. Komunikacija sama po sebi je veština koja se vežba kao i sve ostale stoga, možemo naučiti veštine neverbalne komunikacije, aktivnog slušanja kao i asertivnog izražavanja. To je ono što nas može učiniti i boljim slušaocima i boljim pošiljaocima poruka a samim tim i bolji partnerom.

- **Konfilkti:** Postoje dve vrste konflikta, konstruktivni i nekonstruktivni. Kada kažemo konflikt na prvu loptu pomislimo na svađu, agresiju i neprijatne situacije govorimo o nekonstruktivnim konfliktima. Čija sama reč i kazuje da nisu dobri za bilo koji odnos. Dok pod konstruktivnim konfliktima smatramo nesuglasice između partnera, koje su neophodne, za sam rast i razvoj, kako njihovog odnosa tako i njih samih. Ukoliko ne postoji konflikt u vezi to nam može ukazivati na to da jedna od osoba ili čak obe „uspešno“ izbegavaju konflikte, što nikako nije pohvala, jer samo po sebi negativno iskustvo se skuplja i izbiće u nekom vidu, kada već ta nesuglasica možda neće biti rešiva.

- **Intimnost** - zaseban aspekt veze, koji se svakako razvija u bilo kojoj vrsti veze (šema, romantična), jako snažan i biloško zasnovan mehanizam od koga često u većoj meri zavisi izbor partnera. Muškarci uglavnom gledaju na fizičku privlačnost, dok žene takođe biraju fizičku privlačnost ali i starije muškarce, iskusnije i samopouzdanije. U dugoročnijim vezama ljudi su više usmereni ka zadovoljenju jedno drugog. Problemi u seksualnim odnosima uglavnom iza sebe kriju neki neadekvatni psihološki mehanizam.

6. Alati za praktičan rad

Scenario za radionice za I, II, III, IV razred srednje škole,

6.1. I i II razred srednje škole

Trajanje 90 min

Predstavljanje trenera/ica i SOS ženskog centra - 5 minuta

Treneri/ce vrlo kratko ispričaju nešto o sebi i daju osnovne podatke o SOS ženskom centru (čime se bave, koliko dugo postojimo i broj telefona).

Upoznavanje – 5 min

Koristiti neku igricu za upoznavanje. Preporuka - priručnik: „100 načina za podizanje energije grupe“.

Pravila rada u grupi - 10 min

Treneri/ce pitaju učenike/ce da predlože pravila rada, sve odgovore beleže na flipchart papir. Ukoliko učenici/ce ne izlistaju sva važna pravila, treneri/ice dodaju i neka „svoja“ pravila koja su im važna i sa kojima je bitno da se učenici/ce slože.

Predlog pravila:

1. Mobilni na silent (ukoliko očekuju neki bitan poziv, tog dana, nek pre početka rada obaveste ostale da će biti upaljen ton),
2. Slušamo se (bez buke, upadanja u reč i sl.),
3. Pravilo diskrecije (sve što se tokom obuke kaže ostaje među učenicima/ama i trenerima/cama, pogotovo ako se radi o ličnim primerima),
4. Ne sedimo na svojim potrebama (ukoliko neko treba da ide u toalet, neka samo ustane i ode, da ne prekida grupu),
5. Ne vrednujemo, ne diskriminišemo (ne komentarišemo tuđe primere, ne porede se primeri po važnosti),
6. Pravilo „dalje“ (ukoliko učesnica trenutno nije spremna ili ne može da odgovori na nešto, a da je njen red, može da iskoristi ovo pravilo i da kasnije kaže),
7. Govoriti u prvom licu (lične primere navoditi).

Rod i pol – trajanje 20 min.

Brainstorming (oluja ideja): Na tabli markerom, treba napraviti 3 kolone. Na vrhu prve kolone napisati „ŽENA“, a druge ostaviti prazne.

Zamoliti učenike/ce da kažu lične karakteristike, sposobnosti i uloge koje se najčešće vezuju za žene. Ovde mogu ući i stereotipi koje oni imaju, ili koji dominiraju u društvu. Zatim iznad 3. kolone napisati muškarac, i ponoviti sve isto samo za muškarce (srednja kolona je i dalje prazna). Ukoliko učenici/ce nisu nabrojali negativne/pozitivne karakteristike, sposobnosti, uloge treba ih dopisati. Obe kolone treba da sadrže i pozitivne i negativne reči. Dodati takođe i biološke karakteristike (grudi, brada, penis, vagina, menopauza...). Zatim iznad kolone „ŽENA“ treba nalepiti odštampano „MUŠKARAC“ i obrnuto. Idući od jedne do druge stavke koju su nabrojali/e, treba pitati učenike/ce da li muškarci mogu da ispoljavaju karakteristike i ponašanje koje je pripisano ženama i obrnuto. Attribute za koje učenici/ce smatraju da se ne mogu pripisati muškarcima i ženama pišete u srednju kolonu. Ona se imenuje POL. Na kraju treba objasniti da je pol povezan sa biološkim i genetskim karakteristikama, dok se rod odnosi na socijalne i kulturološke uloge žena i muškaraca u društvu, te stoga ono što se smatra rodom može se razlikovati od kulture do kulture. Naglasiti da iako se sve reči u kolonama pod nazivom „MUŠKARAC“ i „ŽENA“ odnose na rod, mnogi ljudi ipak ne vide razliku između pola i roda, ili obratno, zbog čega se koriste iste reči i u kontekstu pola i u kontekstu roda. Reč „ROD“ se često neodgovarajuće koristi umesto reči „POL“ (npr. kada se u raznim obrascima ljudima postavlja pitanje kog su roda, a ne pola).

Diskusija o polu i polnim karakteristikama (primarne i sekundarne) i rodu i rodnim ulogama :

- *U čemu su razlike između ove dve kolone tj boje?*
- *Šta još čini muškarce i žene različitim?*
- *Koja su to društveno (za)data razlikovanja muškaraca i žena?*

Za sumiranje igrice koristiti unapred pripremljen flipchart sa definicijama: **roda i pola**.

Stereotipi i asocijacije - 30 min

Podeliti učenicima/cama post it papiriće i zamoliti ih da na njima napišu prve asocijacije na pojmove koje treneri/ice čita jedan po jedan: **ROM, MUŠKARAC, GEJ, OSOBA SA INVALIDITETOM, ŽENA, PLAVUŠA**. Prema oceni trenera/ica, broj pojmova se može i smanjiti.

Nakon što na post it papiriću zapišu svoje asocijacije na svaki pojedinačan pojam, zamoliti ih da ih zalepe na odgovarajući flipchart papir (prethodno pripremiti flipchart papire tako da na svakom piše jedan od ovih pojmova). Flipchart papir se postavlja na pod i papirići sa asocijacijama se lepe na odgovarajući flipchart. Isti postupak ponoviti za svaki od pojmova.

Kada se završe svi pojmovi, učenici se prošetaju i pregledaju sve asocijacije, nakon toga se vraćaju na mesto i otvara se diskusija o odgovorima i eventualnim stereotipima i predrasudama.

- Kako vam izgledaju asocijacije na pojedine pojmove?
- Da li vas je nešto iznenadilo?
- Da li je nešto od ovih asocijacija etiketa?
- Da li su svi pripadnici te grupe takvi?

Dati definicije predrasuda, stereotipa i diskriminacije na unapred pripremljenom flipchartu.

Nasilje i vrste nasilja – 20 min

Podeliti grupu na 4 manje. Svakoj maloj grupi dati jedan flipčart od 4 unapred pripremljenih, tako da se na svakom nalazi po jedno od sledećih pitanja:

1. *Šta je nasilje?*
2. *Kakvo nasilje sve može biti (vrste nasilja)?*
3. *Ko su žrtve nasilja, a ko nasilnici?*
4. *Gde se nasilje dešava?*

Svakoj grupi dati po 3-4 minuta da odgovori na pitanje, a zatim po isteku vremena, zarotirati flipčarte tako da svaka grupa dobije novo pitanje. Rotiranje ponoviti još dva puta, tako da svaka grupa ima priliku da doprinese odgovaranju na sva 4 pitanja. Zatim, zamoliti da iz svake grupe neko predstavi flipčart koji se poslednji kod njih zatekao, redosledom kojim su ovde pitanja navedena.

Trener/ica facilitira njihovo izlaganje, usmerava diskusiju u celoj grupi i podstiče da se razgovara o znacima nasilja u jednoj vezi. Trener/ica zaokružuje temu koristeći pripremljen flipchart za **nasilje i vrste nasilja**.

Pitanja i evaluacija – 5 min

Ostaviti prostora za učenike/ce koju imaju neka dodatna pitanja. Uraditi usmenu evaluaciju radionice.

6.2. III razred srednje škole

Trajanje 90 min

Predstavljanje trenerica i SOS ženskog centra- 5 minuta

Trener/ica vrlo kratko ispričaju nešto o sebi i daju osnovne podatke o SOS ženskom centru (čime se bave, koliko dugo postojimo i broj telefona).

Upoznavanje – 5 min

Koristiti neku igricu za upoznavanje. Preporuka - priručnik: „100 načina za podizanje energije grupe“.

Pravila rada u grupi - 10 min

Trener/ica pitaju učenike/ce da predlože pravila rada, sve odgovore beleže na flipchart papir. Ukoliko učenici/ce ne izlistaju sva važna pravila, trener/ica dodaju i neka „svoja“ pravila koja su im važna i sa kojima je bitno da se učenici/ce slože.

Predlog pravila:

1. Mobilni na silent (ukoliko očekuju neki bitan poziv, tog dana, nek pre početka rada obaveste ostale da će biti upaljen ton),
2. Slušamo se (bez buke, upadanja u reč i sl.),
3. Pravilo diskrecije (sve što se tokom obuke kaže ostaje među učenicima/ama i trenerima/cama, pogotovo ako se radi o ličnim primerima),
4. Ne sedimo na svojim potrebama (ukoliko neko treba da ide u toalet, neka samo ustane i ode, da ne prekida grupu),
5. Ne vrednujemo, ne diskriminišemo (ne komentarišemo tuđe primere, ne porede se primeri po važnosti),
6. Pravilo „dalje“ (ukoliko učesnica trenutno nije spremna ili ne može da odgovori na nešto, a da je njen red, može da iskoristi ovo pravilo i da kasnije kaže),
7. Govoriti u prvom licu (lične primere navoditi).

Nasilje i vrste nasilja – 20 min

Podeliti grupu na 4 manje. Svakoj maloj grupi dati jedan flipčart od 4 unapred pripremljenih, tako da se na svakom nalazi po jedno od sledećih pitanja:

1. *Šta je nasilje?*
2. *Kakvo nasilje sve može biti (vrste nasilja)?*
3. *Ko su žrtve nasilja, a ko nasilnici?*
4. *Gde se nasilje dešava?*

Svakoj grupi dati po 3-4 minuta da odgovori na pitanje, a zatim po isteku vremena, zarotirati flipčarte tako da svaka grupa dobije novo pitanje. Rotiranje ponoviti još dva puta, tako da svaka grupa ima priliku da doprinese odgovaranju na sva 4 pitanja. Zatim, zamoliti da iz svake grupe neko predstavi flipčart koji se poslednji kod njih zatekao, redosledom kojim su ovde pitanja navedena.

Trener/ica facilitira njihovo izlaganje, usmerava diskusiju u celoj grupi i podstiče da se razgovara o znacima nasilja u jednoj vezi. Trener/ica zaokružuje temu koristeći pripremljen flipchart za **nasilje i vrste nasilja**.

Aspekti partnerske veze- trajanje 25 minuta

Trener/ica učesnike deli u parove. Svaki par dobija po jedan primer partnerske veze iz kog treba da shvati koji aspekt te veze nije dovoljno razvijen. Učenicima/ama se ostavlja 5, minuta da prodiskutuju u paru, a zatim svaki par čita svoju priču i daje svoje zaključke. Grupi se ostavlja vremena da i ona analizira datu priču. Trener/ica zapisuje aspekte veze na flip čartu i daje objašnjenje svakog aspekta posebno. Primeri priča su:

Priča 1.

Marina i Marko su tri godine u vezi i žive zajedno u Novom Sadu u vanbračnoj zajednici, već pola godine. Marina je profesorica srpskog jezika i predaje u srednjoj školi u Novom Sadu, a Marko radi kao inženjer u jednoj kompaniji. I Marko i Marina se trude da izgrade karijeru s toga često rade prekovremeno i tek nakon 18h dolaze kući. Marko ima dosta prijatelja kojima želi da posveti vreme i sa njima voli da isprati sva sportska dešavanja. Marina je dosta vezana za Marka, nema širok krug prijatelja i voli sa Markom da učestvuje u svim socijalnim interakcijama. Ovaj par često nailazi na nesuglasice, što dovodi do nazadovoljstva obe strane.

*aspekt veze na kome treba da se radi je slobodno vreme.

Priča 2.

Nikola i Milica su četiri godine zajedno, od njene druge godine fakulteta. Milica ima 25 godina, a Nikola 30 godina. Od nedavno su počeli da žive zajedno. Milica i Nikola imaju širok krug prijatelja, često izlaze zajedno i prilično dobro se slažu. Tokom poslednjih par meseci Milica i Nikola su imali dosta svadbi kod bližih prijatelja, te je njihova okolina počela da ih pritiska pitanjima kada će i njihova. Milica je potajno razmišljala o svojoj svadbi, ali je mislila da Nikola misli da još uvek nije vreme za svadbu i da im je ovako sasvim dobro. Jedne noći, nakon izlaska, gde su Milicu više pitali kada će njihova svadba, ona se vraćala kući sa Nikolom i držala je monolog 15 min, govoreći o tome kako su svi dosadni što ih pritiskaju i kako je njima sasvim dobro što još uvek ne razmišljaju o svadbi i da njoj tako nešto nije padalo na pamet. Nikola je potpuno promenio raspoloženje, s obzirom da je poslednjih par nedelja razmišljao da je zaprosi, misleći da ona to jako želi.

*aspekt veze na kome treba da se radi je komunikacija.

Priča 3.

Predrag i Jelena su u braku već 20 godina. Imaju dvoje odrasle dece i svakodnevno imaju puno obaveza kako oko posla, tako i oko porodice i dece. Na njima je svakodnevno veliki broj odluka koje moraju da donose zajedno, te shodno tome svakodnevno imaju

neke nesuglasice. Jedno posle podne su raspravljali o tome gde je najbolje da njihova ćerka Marija upiše fakultet. Predrag je smatrao da je najbolje da ode iz države, dok je Jelena smatrala da je najbolje da fakultet upiše u Beogradu. Nakon žučne rasprave, vikanja i nepristojnih reči, Predrag je počeo da baca stvari po kući.

*aspekt veze na kome treba da se radi je konflikt.

Priča 4.

Miloš i Ksenija su mladi par koji je tek 3 meseca u vezi. Miloš ima 30 godina, a Ksenija tek 23. U poslednjih mesec dana su stupili u seksualne odnose. Miloš voli da ima odnose sa Ksenijom na različitim mestima i da isprobava različite stvari, dok se Ksenija najbolje oseća dok se nalaze u njihovoj spavaćoj sobi. Ksenija nikada to nije rekla Milošu i svaki put se pravi da uživa koliko god joj bilo neprijatno....

*aspekt veze na kome treba da se radi je intimnost.

MODEL KVALITETNE VEZE - "BRODIĆ"

25 minuta

Učenici/ce se dele u četiri grupe. Zadatak je da nacrtaju brod na moru i da na delovima broda i talasima napišu odgovore na sledeća pitanja:

- *Kako se osećate u kvalitetnoj vezi?* (trup broda),
- *Koji su uslovi za kvalitetnu vezu?* (jedra),
- *Šta narušava kvalitet veze?* (more, talasi, vetar, oluja).

Svaka grupa predstavlja svoj *brodić kvalitetne veze*. Razgovor o kvalitetu veze u velikoj grupi. Podsetiti grupu na znakove nasilja u vezi i krugove nasilja (prethodno podeljen materijal).

Pitanja i evaluacija – 5 min

Ostaviti prostora za učenike/ce koju imaju neka dodatna pitanja. Uraditi usmenu evaluaciju radionice.

6.3. IV razred srednje škole

Trajanje 90 min

Predstavljanje trenerica i SOS ženskog centra- 5 minuta

Treneri/ce vrlo kratko ispričaju nešto o sebi i daju osnovne podatke o SOS ženskom centru (čime se bave, koliko dugo postojimo i broj telefona).

Upoznavanje – 5 min

Koristiti neku igricu za upoznavanje. Preporuka - priručnik: „100 načina za podizanje energije grupe“.

Pravila rada u grupi - 10 min

Treneri/ce pitaju učenike/ce da predlože pravila rada, sve odgovore beleže na flipchart papir. Ukoliko učenici/ce ne izlistaju sva važna pravila, treneri/ice dodaju i neka „svoja“ pravila koja su im važna i sa kojima je bitno da se učenici/ce slože.

Predlog pravila:

1. Mobilni na silent (ukoliko očekuju neki bitan poziv, tog dana, nek pre početka rada obaveste ostale da će biti upaljen ton),
2. Slušamo se (bez buke, upadanja u reč i sl.),
3. Pravilo diskrecije (sve što se tokom obuke kaže ostaje među učenicima/ama i trenerima/cama, pogotovo ako se radi o ličnim primerima),
4. Ne sedimo na svojim potrebama (ukoliko neko treba da ide u toalet, neka samo ustane i ode, da ne prekida grupu),
5. Ne vrednujemo, ne diskriminišemo (ne komentarišemo tuđe primere, ne porede se primeri po važnosti),
6. Pravilo „dalje“ (ukoliko učesnica trenutno nije spremna ili ne može da odgovori na nešto, a da je njen red, može da iskoristi ovo pravilo i da kasnije kaže),
7. Govoriti u prvom licu (lične primere navoditi).

Diskusija - trajanje 65 minuta

Podeliti učenike u dve grupe. Za svaku tvrdnja, jedna od grupa će imati zadatak da odbrani tu istu tvrdnju, odnosno da nađe što više argumenata za tačnost tvrdnje, dok će druga grupa imati zadatak da nađe što više argumenata da je opovrgne.

Pitanja i evaluacija – 5 min

Ostaviti prostora za učenike/ce koju imaju neka dodatna pitanja. Uraditi usmenu evaluaciju radionice.

7. Trenerske veštine

• Poštovanje vremena

Kada vodimo radionicu, jako je bitno da dođemo bar 10 minuta ranije kako bismo pripremili materijal i prostor za rad. Ukoliko smo učenicima/ma naglasili da će radionica trajati 90 min, trudimo se da to vreme i ispoštujemo. Trudite se da navedeno za trajanje neke grupne vežbe kada god je to moguće ispoštujemo. Ukoliko procenimo da se je diskusija koja se razvila u grupi veoma važna i dragocena za grupu, dajte im vremena i prekoračite vreme. U tom slučaju možete skratiti vreme neke možda manje značajne teme.

• Autentičnost i otvorenost

Trener/ica radionice je neka vrsta modela učenicima/ma, s toga je bitno da uvek bude svesna svog ponašanja i izražavanja. Na razvoj atmosfere i stvaranje bliskosti u grupi utiče mera u kojoj je trener/ica otvorena i autentična. Biti autentičan znači koristiti prirodne sposobnosti i ne shvatati trening kao puki “performans”.

• Javni nastup

S obzirom da je vođenje radionice u školama jedna vrsta javnog nastupa pred nepoznatom grupom, moguće je suočiti sa nekom vrstom neprijatnih osećanja ili tremom. Kako biste prevazišli tremu pred javni nastup, bitno je da se dobro pripremimo. S toga završavamo sve pripreme bar 30 min pre početka radionice i ostavljamo sebi vremena za opuštanje i odmor. S obzirom da kod učenika/ca nećemo imati drugu šansu veoma je važno da u prvih 90 sekundi pred grupom ostavimo dobar prvi utisak (prijatan izraz lica/ osmeh, uspravan stav tela, pozdravljanje/dobrodošlica....). Šve što predajemo ili radimo važno je da bude zanimljivo za učenike/ce, da bude u skladu sa njihovim potrebama. Uvek razmišljajte kakvu korist će učenici/ce imati od vaše radionice.

• Aktivno slušanje

Aktivno slušanje je veoma bitna trenerska veština koje se razvija kroz iskustvo ali postoje i brojne tehnike koje mogu pomoći u razvijanju veštine aktivnog slušanja. Neke od njih su:

° *PARAFRAZIRANJE* – ponavljanje svojim rečima onoga što je sagovornik rekao. Bitno je voditi računa da prilikom parafraziranja ne vrednujemo, ne iskrivljavamo ili menjamo smisao rečenog. Cilj je samo da se proverí da li smo dobro razumeli poruku sagovornika.

° *SUMIRANJE* – sumiranje i skraćivanje onoga što je sagovornik rekao, naglašavajući osnovne činjenice ili osećanja.

◦ *PREOKRIVLJAVANJE* – iskazi sagovornika se preformulišu tako da se izbegne svaki oblik napadačkog, negativnog govora. Kada jedan isti iskaz ovako preformulišemo onda mu menjamo njegovo značenje, tj. Pretvaramo ga u pozitivan govor.

• **Prezentacija**

Veštine prezentacije su važne jer je njihovo korišćenje usmereno ka što boljem prenošenju znanja i veština učenicima obuke. Važno je da dobro upoznate sebe, da steknete uvid u to kako izgledate pred učenicima, šta su vaše snage kako biste ih što više koristili i da spoznate koje veštine treba da razvijate.

- Uvek zauzmite opušten i miran stav,
- Polake se približavajte učenicima/cama kada nešto govore,
- Izbegavajte igranje markerom, lomljenje prstiju I statičan, nepomičan stav,
- Gestikulacija treba da prati ono što govorite,
- Jezik koji koristite neka bude odmeren i pristupačan – izbegavajte žargonske i stručne reči / izraze.

• **Instrukcija – uputstvo za rad**

Dobra instrukcija za rad je jasna, precizna, nedvosmislena, potpuna. Važno je da dok dajemo instrukciju za rad pratimo reakcije učesnika/ca kako verbalne, tako i neverbalne jer ćemo tako dobiti povratnu informaciju o jasnosti instrukcije.

• **Davanje povratne informacije (feedback)**

Fidbek je reakcija na datu informaciju ili ponašanje. Njime poručujemo kako smo shvatili drugu osobu, odnosno njeno ponašanje, kao i šta mislimo o tome. To je mehanizam za davanje informacija nekoj osobi (ili grupi) o tome kako ponašanje te osobe ili grupe utiče na nas. Povratna informacija se mora davati vrlo vešto i oprezno, u protivnom, ona nije korisna, a čak može postati destruktivna. Umesto da daje primaocu korisne informacije i opcije kako da ih koristi da nešto novo nauči, ona kod primaoca stvara loš osećaj i on ne dobija ništa ili tek malo na šta bi se mogao osloniti u daljem radu. Kada dajete povratnu informaciju budite:

- konkretni, jasni, precizni, govorite direktno,
- stojte lično iza onoga što govorite,
- vodite da povratna informacija bude uvremenjena – dajte je na vreme,
- vodite dijalog, a ne monolog,
- vodite računa o formi povratne informacije. Najbolje je da
  - ◁ počnete uvek sa nečim pozitivnim – istaknite jaku stranu ponašanja ili aktivnosti osobe kojoj upućujete informaciju,
  - ◁ zatim koristite veznike ‘A’ i ‘I’, a izbegavajte veznik ‘ALI’,
  - ◁ završite sa konstruktivnim predlozima za promenu datog ponašanja ili aktivnosti.

• **Završni komentar – sumiranje i prikaz**

U završnom komentaru trener/ica radionice sumira sve ono do čega je zajedno sa učenicima došla/o tokom trajanja radionice.

• **Sledite tok, a ne samo cilj**

Često se dešava da očekujemo jednu vrstu reakcije ili odgovora u okviru ili nakon neke vežbe, a dobijemo svasvim nešto drugačije. To ne treba da bude zbunjujuće. Ovakvu situaciju treba gledati kao priliku koja će pomoći da se zajedno sa učenicima otkrije nešto novo i dođe do nekih novih uvida. Nečekivani tok radionice ne treba da vas brine, jer on je jednako vredan kao i vaš unapred pripremljeni plan rada.

8. Rad sa grupom

Trener/ica u grupnom radu nose odgovornost da vode i upravljaju grupom na što adekvatniji način, kako bi učenici bili potpuno fokusirani na sadržaj datih radionica i kako bi na taj način imali što više energije za ispoljavanje sopstvene kreativnosti.

Trener/-ica tokom grupnog rada, imaju sledeće zadatke:

- Da proveravaju da li su svima jasni ciljevi radionice.
- Da proveravaju da li se ide u pravcu ostvarenja zadatah ciljeva.
- Da osmatraju da li se u grupi poštuje aktivno slušanje.
- Da vode računa da li je nivo energije zadovoljavajući unutar grupe.
- Da utiču na to da svi aktivno učestvuju.
- Da ohrabruju različita mišljenja.
- Da ostaju neutralni u svojim stavovima
- Da ohrabruju debate.
- Da drže pod kontrolom grupu, ne dozvoljavaju neadekvatnu komunikaciju.
- Ističu moć grupnog učenja i razmene iskustva.

Ono što se izdvaja kao neophodan proces u grupnom radu, jesu grupne diskusije. Nezavisno od veličine grupe, grupna diskusija je uvek prisutna, međutim vrlo je bitno voditi računa da ona bude adekvatna i da ne pređe u verbalni sukob. Normalno je očekivati da će u grupi biti različitog mišljenja i različitih stavova, koje je zapravo i potrebno podsticati, kako bi razmena iskustva i znanja bila što bogatija. Ono što može napraviti problem, jeste eskalacija verbalnog sukoba, te treneri/-ice moraju biti spremni da naprave jasnu granicu i vode grupu ka konstruktivnoj razmeni mišljenja, a opet sa druge strane ne dozvole da ona eskalira i pretvori se u sukob. Neke preporuke koje bi valjalo pratiti u vođenju grupe, dao je Tomas Gordon (Gordon, 1977).

- Aktivno slušajte i ukoliko je potrebno pitajte, pojašnjavajte (parafrazirajte) značenje pojedinih izjava,

- Ispitujte ključne stavke (ili ključne reči) na panou (flip-chart) i po potrebi sumirajte tok i ishod diskusije,
- Vodite računa da diskusija ne izađe iz datog radnog okvira (teme, svrhe) i kada se to dogodi podsetite učenike/-ice na cilj nastale diskusije,
- Ako diskusija utihne ili zamre postvaite ključna, podsticajna pitanja ili otvorite centralne dileme,
- Dajte podršku i obavezno otvorite prostor za iznošenje i obrazlaganje suprotnih mišljenja,
- Pozivajte učenike/ce da daju što konkretnije predloge ili ideje,
- Ukazujte na vreme i podstaknite učenike/ce da se drže usvojenog dnevnog reda,
- Podstaknite ili pomozite da se formulišu predlozi zaključka i proverite adekvatnosti postojećih formulacija.

8.1. Teške situacije u grupnom radu

Iako se ispoštuju sva pravila rada u grupi, ponekada se dešava da naiđe neka teška situacija tokom samog rada. To može biti opšti pad energije, zamor grupe ili nasuprot tome, tenzija, miniranje rada ili ispoljavanje nekih jakih emocija unutar grupe. Stoga je neophodno da treneri/ce budu spremne na ovakve situacije. Preporuka je da se ne troši vreme i energija na otkrivanje uzroka teške situacije, nego se treba usmeriti na otkriće šta se zapravo dešava i na osnovu toga adekvatno reagovati. Slede neke preporuke najčešćih teških situacija:

Pasivnost: Ukoliko postoje određeni pojedinci kod kojih se primećuje pad energije, odnosno pasivnost, preporuka je da se blago ohrabre u iznošenju svog mišljenja i ideja. To se može uraditi neverbalnim putem, usmeravajući pažnju na datu osobu. Takođe mogu da se koriste mimike, pa čak i blago verbalno podstaći osobu na učešće. Opet, sa druge strane bitno je naglasiti, da uvek treba ostaviti prostora osobi za pravilo „dalje“ i ne forsirati je na sve načine da učestvuju, jer uzrok pasivnosti može da leži u težini suočavanja sa temom.

Miniranje rada grupe: Često u grupi postoje teški učenici/e, koji miniraju rad grupe, te narušavaju grupnu dinamiku. Opomena, kritike mogu izazvati samo kontra efekat, te sa ovakvim učenicima/ama treba postupati na taj način što se njihovo mišljenje poštuje, uvažava, međutim važno je istovremeno, konstantno se pozivati na pravila rada, te ukazivati na to da i oni imaju odgovornost da uvažavaju pravila rada. Potrebno im je davati povratnu informaciju i pozivati ostale članove da se izjasne o slaganju sa stavovima „teškog“ učenika/ce, ukoliko on izražavanjem svog stava minira datu temu.

Snažne emocije: Najčešće snažne emocije koje se dešavaju u grupnom radu su tuga i agresija. Ove dve emocije treba da se prihvate, dakle ne treba ih ignorisati ili plašiti ih se. Ukoliko dođe do ispoljavanja tuge, treba je prihvatiti i pokazati empatiju, stvoriti atmosferu u grupi koja je podržavajuća, te pustiti učenika/cu da je izraze. Ukoliko dođe do pojave agresije, preporuka je da se pozove na pravilo rada i da se zaustavi i urade intervencije za smirivanje.

9. Literatura

1. Mrše, S. (2016). Mini vodič za buduće trener(e)ice. Grupa MOST.
2. Gordon, T. (1977). Leader Effectiveness Training: L.E.T. New York: G.P. Putnam's Sons.
3. Lori H. Gordon, Robin Rose Temple & Donald W. Adams (2005) Premarital Counseling from the PAIRS Perspective.
4. Mehmedović F., Cvjetković D., Rodnom ravnopravnošću protiv nasilja u vezama mladih, Fondacije CURE, Sarajevo, 2016.
5. Velet D., Dudić R., Aktivna obuka, priručnik za trenere/ce, Beograd 2008.
6. Priručnik za rad sa ženama sa traumom muškog nasilja: feministički pristup, Autonomni ženski centar, Beograd 2008.
7. Hodžić A., Bijelić N., Cesarica S., Spol i rod pod povećalom-priručnik o identitetima, seksualnosti i procesu socijalizacije, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb 2008.
8. Hodžić A., Bijelić N., Cesarica S., Bolje sprečiti nego lečiti, priručnik za edukatore i edukatorice, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb 2008.
9. Priručnik za treninge iz nenasilne razrade konflikta za rad sa odraslima „Nenasilje?“ 2000 <http://www.cdc.gov/violenceprevention/intimatepartnerviolence/>.

10. O projektu

S obzirom da su mladi nedovoljno informisani o učestalosti i posledicama nasilja a preventivni programi nisu u dovoljnoj meri razvijeni, SOS ženski centar u cilju prevencije nasilja razvio je program vršnjačke edukacije. Vršnjačka edukacija omogućava da mladi informacije značajne za njih dobiju od mladih koji su posebno obučeni da te informacije prezentuju. Iskustva pokazuju da mladi na ovaj način lakše, sa manje otpora i brže usvajaju relevantna znanja. Vršnjački edukatori predstavljaju modele učenja i promene kao i osobe od poverenja kojima se mladi mogu obratiti u problemskim situacijama.

Kroz ovaj program želimo da mladi u većem stepenu prepoznaju kada su izloženi nasilju u različitim relacijama (vršnjačkim, partnerskim, porodičnim), da budu pravilno informisani šta je to nasilje, koji su oblici nasilja, na koji način nasilje ugrožava mentalno zdravlje i ostavlja posledice, kome mogu da se obrate za pomoć, koja je uloga i odgovornost institucija u zaštiti i prevenciji od nasilja. Pored toga, želimo da mladi steknu praktične veštine da se pravovremeno obrate za relevantnu podršku kada prepoznaju indikatore nasilja u nekoj od svojih svakodnevnih relacija. Ovaj program vidimo kao znalajnu dopunu redovnom školskom obrazovanju.

Opšti ciljevi projekta su obuka mladih volonterki od 18 do 30 godina za ulogu vršnjačkih edukatorki i podizanje svesti srednjoškolaca od 16 do 19 godina o fenomenu nasilja. Edukovane volonterke održaće seriju radionica za učenike/ce srednjih škola, u minimum 4 srednje škole ostvarena je saradnja.

11. O autorkama

Milana Popović, je koordinatorka psihološkog savetovališta u SOS ženskom centru i poseduje višegodišnje iskustvo u radu sa osobama sa iskustvom nasilja Završila je master studije industrijsko-organizacijske psihologije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu. Trenunto je master student Unesco katedre za preduzetništvo. Psihološka savetnica i terapeutkinja u edukaciji Integrativno psihodinamske psihoterapije O.L.I. centar. Završila je edukaciju iz partnerskog, predbračnog i bračnog savetovanja, kao i edukaciju za grupni rad sa roditeljima dece sa smetnjama u razvoju u centru Harmonija. Vodi grupe samopomoći za žene sa iskustvom nasilja, kao i individualne seanse. Aktivno je učestvovala u vršnjačkim edukacijama I stekla sertifikat za vršnjačkog edukatora, tokom 2016.godine.

Jelena Vesić, je koordinatorka projektnog tima u SOS ženskom centru. Studije psihologije, smer industrijsko-organizacijska psihologija, je završila na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Ima višegodišnje iskustvo u radu sa osobama sa iskustvom nasilja, putem SOS telefona, individualnih seansi i grupa samopomoći. Psihoterapeutkinja u edukaciji, Transakcione analize, Psihopolis Instituta. Završila je obuku za rad sa ženama sa traumom seksualnog nasilja. Edukaciju iz partnerskog, predbračnog i bračnog savetovanja, kao i edukaciju za grupni rad sa roditeljima dece sa smetnjama u razvoju u centru Harmonija. Tokom 2016. godine, stekla je sertifikat za vršnjačku edukatorku i aktivno je učestvovala u edukaciji učenika srednjih škola na teritoriji Novog Sada.

